

ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ІНФОРМАЦІЇ В БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ: ВПЛИВ ІНФЛЯЦІЇ

Визначено особливості впливу інфляції на майновий стан, результати діяльності підприємства, а також проаналізовано трансформацію принципів бухгалтерського обліку під дією зміни вартості в економіці

Ключові слова: бухгалтерський облік, інфляція, принцип бухгалтерського обліку

Ostap'yuk N.

THE INFLATION INFLUENCE TO THE BASIC PRINCIPLES OF PREPARING ACCOUNTING INFORMATION

Influence of inflation on property and enterprise's activity results have been determined as well as the transformation of accounting principles under the impact of changes in price levels in the economy has been analyzed.

Keywords: accounting, inflation, accounting principle

Вступ. В умовах розвитку ринкових відносин в Україні відбулася відповідна зміна концепції бухгалтерського обліку та його принципів. Але, якщо розглядати бухгалтерський облік як науку, то можна стверджувати, що він перебуває на стадії свого розвитку, а це, в свою чергу, потребує визначення не тільки нової концепції та методології обліку, а й теоретичних засад його побудови.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Вагомий внесок у розробку положень і принципів теорії обліку в умовах інфляції внесли зарубіжні дослідники М. Ф. Ван Бред, Є. Едвардс, Т. Лімперг, У. Патон, Р. Свіней, Е. С. Хендріксен, І. Ф. Шер, К. Шиппер, Є. Шмаленбах, Ф. Шмідт, Р. Чамберс, А. Яруга. Питання застосування принципів у бухгалтерському обліку знайшли відображення у працях вітчизняних вчених: Ф. Ф. Буциця, А. М. Герасимовича, Н. М. Малюга, В. В. Сопка, М. Г. Чумаченка. Слід відзначити роботи сучасних вітчизняних учених, що займаються проблемами виникнення і обліку інфляції Б. І. Валуєва, А. Гальчинського, З. В. Гуцайлюка, В. І. Єфіменка, Г. Г. Кірейцева, В. І. Коршунова, Б. М. Литвина, М. Р. Лучка, В. Н. Найдюнова, І. В. Павлюка, В. М. Пархоменка, М. С. Пушкаря та ін. Наукові напрацювання цих учених є значним внеском до розробки теоретичних і практичних основ проблем відображення інфляції.

Мета дослідження полягає у встановленні відповідності принципів бухгалтерського обліку запитам користувачів в умовах існування інфляції.

Виклад основного матеріалу. Бухгалтери, здійснюючи ведення бухгалтерського обліку, повинні спиратися на базові положення. З часом, такі положення перетворилися на принципи, які стали основою бухгалтерського обліку на сучасному

етапі. Можна стверджувати, що принципи виникли разом із зародженням бухгалтерського обліку.

Від використання принципів залежить формування показників діяльності підприємства, вони є базою для формування достовірної інформації.

За сучасних умов, не спираючись на досконально обґрунтовані та перевірені практикою принципи, неможливо забезпечити не тільки формування облікової політики, а й ефективний розвиток виробничих систем. Сам термін „принцип” (від лат. *principium* – основа, початок) означає усталені, загальноприйнятні, найпоширеніші правила господарських дій і властивостей економічних процесів [1, с. 143]. „Принцип, – зазначає проф. Н. М. Малюга, – це те, що завжди, за будь-яких умов, без будь-якого винятку властиве певному явищу. Принцип виступає основою, початком, керівною ідеєю у будь-яких відносинах” [6, с. 28].

Визначаючи суть терміна в економічній літературі зазначимо, що принцип – це основне, вихідне положення (початок чи основа), яке зумовлює всі подальші твердження, що з нього випливають [9, с. 18].

У країнах, де відсутнє нормативне регулювання бухгалтерського обліку, бухгалтерські принципи є окремими положеннями, і визначаються бухгалтерами методологічною основою обліку. Тому очевидно, що ці погляди залежать від конкретних умов і, зокрема, значною мірою визначаються цілями та інтересами користувачів. Інакше кажучи, склад і трактування принципів визначаються завданнями бухгалтерського обліку і характером сердовища, в якому вони функціонують [7, с. 18].

Так, к. е. н. А. В. Рабошук називає ряд науковців, зокрема М. І. Кутер, А. П. Михайлівч,

В.Г. Швець, Р.Н. Ентоні та Дж.С. Ріс, які визначають наступні критерії визначення принципів бухгалтерського обліку:

а) доцільність (інформація має зміст і надається користувачам інформації про суб'єкт господарювання);

б) об'єктивність (на інформацію не впливають особисті думки або оцінка осіб, які її складають; даний критерій передбачає надійність, перевірюваність, відповідність дійсності);

в) здійсненність (реалізація принципу не викликає надмірних складнощів або затрат) [8, с.18].

Отже, визначення критеріїв доцільності, об'єктивності та здійсненності є недоцільним, оскільки доцільність поступається об'єктивності при формуванні принципу оцінки, а для оцінки обирається історична (фактична) собівартість.

Основні принципи створюються у процесі систематизації знань, визначають філософію і стратегію керівництва підприємства і його ланками.

Принципи бухгалтерського обліку досліджували багато вітчизняних та російських авторів, зокрема Б. Валуєв, С. Голов, Г. Кірейцев, М. Кужельний, А. Кузьмінський, В. Сопко, Н. Ткаченко. Багато хто з цих авторів вважають, що висвітлені у Законі принципи бухгалтерського обліку не зовсім відповідають поняттю, а деякі з них пропонують власний перелік принципів.

Досліджуючи питання щодо принципів бухгалтерського обліку, можна сказати, що незважаючи на всебічне дослідження даного поняття багатьма науковцями, залишається невирішеним питання щодо сутності, класифікації та складу принципів.

В П(С)БО 1 "Загальні вимоги до фінансової звітності" поняття "принцип бухгалтерського обліку" визначається як „правило, яким слід керуватися при вимірюванні, оцінці та реєстрації господарських операцій і при відображенні їх результатів у фінансовій звітності” [7].

У більшості країнах світу принципи бухгалтерського обліку визначені на законодавчому рівні, але склад та назва, порівнюючи ту чи іншу країну, має розбіжності. Така ситуація пов'язана з особливостями бухгалтерського обліку в різних країнах світу. Аналіз принципів бухгалтерського обліку світу свідчить, що у різних країнах склад законодавчо закріплених принципів відрізняється, за винятком окремих принципів. Але необхідно зазначити, що різні за назвами принципи мають однаковий зміст, це пояснюється неточностями у перекладі з однієї мови на іншу. Різноманітність принципів бухгалтерського обліку в країнах обумовлена обліковою практикою, а також розвитком економічних процесів, які впливають на ведення бухгалтерського обліку.

Необхідно наголосити на проблемі відсутності загальновизнаної класифікації принципів

бухгалтерського обліку та єдності у поглядах науковців щодо їх переліку. Так, існує поділ принципів на базові та похідні (або основні); диспозиції та гіпотези. Виділяють принципи фінансового обліку (законодавчі), які переважно стосуються правил ведення бухгалтерського обліку, та принципи управлінського обліку (мають чітку управлінську спрямованість) [8, с. 34].

Ряд авторів пропонують внести зміни до нормативних документів, а саме: скоригувати перелік принципів бухгалтерського обліку, наведених в ст. 4 Законі України "Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні" наступним чином: а) виключити безперервність, обачність, повне висвітлення та превалювання сутності над формою зі складу принципів; б) доповнити перелік іншими принципами, зокрема включити документування, вартісну оцінку, подвійне відображення на рахунках бухгалтерського обліку, інвентаризацію [8, с. 54]. Разом з тим, аналіз впливу інфляції на існуючі принципи бухгалтерського обліку досліджений недостатньо. Ускладнюється ситуація і невизначеністю термінів і підходів до трактування принципів.

При цьому визначення в ряді випадків не відповідають вимогам національних стандартів (п. 23 П(С)БО 1), де зазначається, що підприємство має висвітлювати вибрану облікову політику описом насамперед принципів оцінки статей звітності, а потім методів обліку за окремими статтями звітності [7].

Це твердження вважається обґрунтованим тому, що метод є механізмом, відповідно до якого відбувається практична реалізація принципів за допомогою певних засобів.

Чинні нормативні акти можуть бути суперечливими або їх застосування не забезпечує формування повної та достовірної інформації про об'єкти бухгалтерського обліку. Це призводить до того, що можуть виникати певні нестандартні ситуації, пов'язані з труднощами у виборі тих чи інших процедур щодо забезпечення загальної зіставності бухгалтерської інформації. Для того, щоб вирішити такі проблеми, необхідно мати знання та вміння використовувати не тільки закріплені нормативно, а й основні загальноприйняті принципи, що покладено на фахівців з бухгалтерського обліку.

Вітчизняна практика бухгалтерського обліку надає перевагу регулюванню за допомогою конкретних правил, наказів, положень, вказівок тощо. Порівнюючи правила та принципи, ми можемо сказати, що принципи мають більш загальний, універсальний прояв, їх простіше зіставити між собою, пов'язати з законодавчими нормами, співвіднести з професійною етикою бухгалтерів.

Згідно зі ст. 4 Закону і п. 18 П(С)БО 1 бухгалтерський облік та фінансова звітність ґрунтується на таких основних принципах: обачність; повне висвітлення; автономність; послідовність; безперервність; нарахування та відповідність доходів та витрат; превалювання сутності над формою; історична (фактична) собівартість; єдиний грошовий вимірник; періодичність [3, 7].

Нашим завданням не є всебічний аналіз основних принципів, ми зупинимося лише на тих принципах, які піддаються значній критиці в умовах інфляції та її безпосередньому впливу, – це принцип єдиного грошового вимірника, принцип обліку за історичною (фактичною) собівартістю та принцип обачності.

Відомо, що інфляція здійснює вплив на систему бухгалтерського обліку та інформацію, що знаходиться у фінансовій звітності. Відповідно до принципу грошового вимірника обліку підлягає та інформація, яка має вираження в грошовій одиниці.

Високі темпи інфляції викликають коливання купівельної спроможності грошової одиниці, а це призводить до того, що об'єкти обліку оцінюються в різних одиницях виміру, а тому виникають певні ускладнення з порівнянням та співставленням інформації у часі.

В умовах зниження купівельної спроможності грошей фінансові звіти підприємства можуть виявитися джерелом необ'єктивної інформації. За таких обставин елементи балансу втрачають свою вартість з різною швидкістю та різною вагою. Так, готівка та дебіторська заборгованість у зв'язку з інфляцією швидко втрачають свою вартість і призводять до збитків підприємства на суму зниження купівельної спроможності грошей. І навпаки, підприємства, які збільшують свою кредиторську заборгованість та інші зобов'язання (з оплати праці, за розрахунками з бюджетом, платежами соцстраху і іншим кредиторам), отримують з цього вигоду, тому що можуть розплатитися за своїми зобов'язаннями грошима за нижчою купівельною спроможністю [11, с. 174].

Грошова одиниця, під дією високих темпів інфляції, втрачає свою купівельну спроможність, тобто знецінюється. Змінюється кількість товарів та послуг, які можна придбати на відповідну суму грошей у різні часові періоди. Існування такого неоднорідного засобу вимірювання подій господарського життя підприємства призводить до наступних негативних наслідків:

1) заниження вартості активів. Це особливо актуально для необоротних активів, оскільки подібні об'єкти обліку надходили на підприємство у попередні звітні періоди, коли купівельна спроможність грошової одиниці була значно вищою, ніж на дату балансу;

2) зниження витрат підприємства в частині собівартості продажу та амортизаційних відрахувань, що зумовлено неправильною оцінкою відповідних активів у балансі підприємства;

3) ігнорування прибутків (збитків) від зміни купівельної спроможності грошей та одночасно включення до фінансового результату звітного періоду ілюзорного прибутку внаслідок перекручення витратної частини Звіту про фінансові результати, що призводить до збільшення бази оподаткування;

4) розподіл завищеного прибутку у вигляді дивідендів, що призводить до “споживання” частини вкладеного капіталу [5, с. 15].

Найбільш поширена оцінка за первісною (фактичною (історичною)) вартістю. Початкова вартість об'єктивна, вона результат угоди рівноправних партнерів – продавця і покупця, тобто початкова вартість – рівноправна попиту та пропозиції, ціна, що відповідає поточній ринковій вартості у момент придбання [4, с. 22].

Для відображення в обліку і звітності релевантної і надійної інформації про діяльність підприємства потрібна оцінка вкладених в підприємство засобів. Об'єкти бухгалтерського обліку повинні виражатися в грошовому вимірнику. Це дозволяє визначити потенційну цінність підприємства на основі інформаційного відображення відносин, які склалися на підприємстві в процесі формування активів і пасивів.

В бухгалтерському обліку невід'ємною складовою є вимірювання об'єктів бухгалтерського обліку, адже в бухгалтерському обліку знаходять відображення лише ті об'єкти, які можливо виміряти в грошовому вимірнику

Оцінка майна, зобов'язань, доходів і витрат базується на принципі фактичної собівартості, який зосереджує увагу на тому, що і в якому обсязі дійсно затрачено господарською діяльністю на придбання цінностей у певний період часу незалежно від того, як це пов'язано з об'єктивною або суб'єктивною їх оцінкою. Згідно з затратною оцінкою баланс реальний тільки тоді, коли в активі всі його цінності подані в такій оцінці, яка визначається ціною їх надходження в господарство (принципом історичної оцінки). Цей принцип відображає обов'язкову вимогу використання при оцінці господарських засобів підприємства фактичної собівартості, що відноситься до того моменту часу, коли була задокументована операція.

Так, Велш Глен А., Шорт Деніел Г. Значають, що згідно з принципом вартості операції відображаються в обліку за їх первинною вартістю. Деякі з цих сум (наприклад, вартість підприємства) відображаються в облікових реєстрах протягом багатьох років. Отже, в облікових реєстрах накопичуються гривні які мають різну купівельну

спроможність. При обліку за первинною вартістю, гривні з різною купівельною спроможністю у бухгалтерському балансі і пов'язаному з ними звіті про прибутки та збитки агрегуються (тобто усереднюються). В роки, коли інфляція набуває суттєвих розмірів, дані фінансових звітів у гривнях первинної вартості можуть значно відхилятися від даних у поточних гривнях через зміни в їх купівельній спроможності [2, с. 834].

Головні переваги оцінки за первісною вартістю – її об'єктивність і простота: відмова від такої оцінки припускає трудомістку переоцінку, що призводить в результаті до заміни чисел сумнівними показниками, оскільки перші не можуть заперечувати (є документи), а другі можуть заперечувати кожні (суб'єктивізм оцінки) [4, с. 22].

Незважаючи на переваги, даний метод має і вагомий недолік, оскільки оцінка за первісною вартістю повністю ігнорує вплив інфляційних процесів в економіці. У умовах значного коливання цін методологічні плюси оцінки за первісною вартістю перекриваються нездатністю використовувати ці оцінки для прийняття управлінських рішень всіма користувачами облікової інформації.

Використання оцінки за фактичною собівартістю в умовах інфляції здійснює вагомий вплив на облікову інформацію. В результаті аналізу негативних наслідків традиційного обліку за первісною вартістю в умовах інфляції можна виділити дві основні складові даної проблеми:

- спотворення статей балансу;
- викривлення фінансових результатів.

Заниження витрат підприємства в частині матеріальних витрат і амортизації викликає заниження собівартості, яке є необґрунтованим, тобто виникає неповне покриття реальної суми витрат із отриманої виручки підприємства. В умовах інфляції при використанні в обліку оцінок за первісною вартістю доходи, що виражені в грошових одиницях поточної купівельної спроможності, співставляються з витратами, що вимірюються в грошових одиницях купівельної спроможності минулих періодів. Результатом чого є викривлення фінансових результатів, а саме: відбувається безпідставне завищення даного показника. Сума отриманої виручки не дозволяє покрити в повному обсязі суму зазначених підприємством матеріальних витрат. А це призведе до того, що в наступному звітному періоді необхідно буде витратити більше грошових коштів, аніж отримано в попередньому звітному періоді.

Також, в умовах інфляції може виникнути ситуація, коли при розподілі номінальної суми прибутку розподіляється фактично неіснуючий прибуток на використання та виплату дивідендів. Таке розподілення виникає за рахунок оборотних коштів, тобто використовується особистий капітал

акціонерів. Значне завищення суми фінансового результату при заниженій вартості активів викликає необґрунтоване завищення показників рентабельності підприємства із всіма негативними наслідками при реальній оцінці його діяльності.

В результаті проведеного дослідження з'ясовано, що найбільш поширеним методом оцінки є оцінка за історичною (фактичною) собівартістю. Первісна вартість є об'єктивною, вона – результат договору рівноправних партнерів – продавця та покупця, тобто ціна, що відповідає поточній ринковій вартості в момент придбання. Але оцінка за первісною вартістю в умовах інфляції призводить до отримання спотвореної інформації, до неможливості визначення достовірного прибутку та рентабельності, оцінити реальну вартість майна, здійснити перевірку кредитоспроможності підприємства і визначити його потребу в інвестиціях.

Тому виникає необхідність в переоцінці вартості об'єктів бухгалтерського обліку в кінці звітного періоду.

Для того, щоб забезпечити відображення реальної ринкової вартості активів у бухгалтерському обліку і фінансовій звітності, необхідно здійснювати переоцінку основних засобів. Оцінюючи справедливу вартість об'єктів основних засобів, необхідно керуватися одним з основних принципів бухгалтерського обліку і фінансової звітності – принципом обачності.

Сутність цього принципу полягає в тому, що в бухгалтерському обліку повинні застосовуватися методи оцінки, які запобігають заниженню оцінки зобов'язань і витрат і завищенню оцінки активів і прибутків.

Цей принцип вимагає від бухгалтерів „не завищувати активи” і означає, що при виборі варіанта оцінки (відповідно до облікових правил) необхідно використовувати найменшу. Очевидно, що в умовах інфляції найменшою оцінка в більшості випадків буде оцінкою за початковою вартістю, використання якої призводить до формування недостовірної інформації [4, с. 13].

Ще однією особливістю інфляції є те, що вона здійснює неоднаковий вплив на різні об'єкти бухгалтерського спостереження. Це пов'язано з тим, що деякі з них виражені в грошових одиницях поточної купівельної спроможності, а деякі – в грошових одиницях купівельної спроможності минулих періодів.

Історична собівартість має недоліки: необхідність проведення переоцінок, що викривляють реальності недосконалості методик, необ'єктивність фінансового результату тощо.

Таким чином, оцінка за первісною вартістю в умовах інфляції призводить до неможливості визначення реального прибутку і рентабельності,

оцінити практичну вартість майна, перевірити кредитоспроможність підприємства і визначити його реальну потребу в інвестиціях.

У результаті проведеного дослідження можна зробити висновок, що використання принципів дозволяє досягти зіставленості показників фінансової звітності, що є основою адекватності відображення в обліку операцій з активами, зобов'язаннями, доходами чи витратами підприємства в умовах економічної стабільності. Так, на вибір способів ведення бухгалтерського обліку впливає взаємодія принципу оцінки з іншими принципами бухгалтерського обліку, тому інфляція здійснює негативний вплив на принцип оцінки, а в результаті цей вплив поширюється і на інші принципи бухгалтерського обліку, оскільки всі принципи є взаємо обумовленими та взаємопов'язаними.

Дослідження показали, що особливому впливу інфляції піддаються такі принципи бухгалтерського обліку як: принцип грошового вимірника, принцип оцінки (принцип історичної (фактичної) собівартості), принцип обачності. Деякі вчені сперечаються з приводу правомірного використання в обліку принципу обачності і в умовах відсутності інфляції.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Під дією багатьох чинників, що впливають на ведення бухгалтерського обліку, зокрема інфляції, керуючись тільки основними принципами бухгалтерського обліку при здійсненні господарської діяльності, неможливо забезпечити достовірність, надійність та співставленість бухгалтерської інформації, яка міститься в фінансовій звітності. Отже, необхідним є обґрунтування базових засад щодо визначення вартісного вираження об'єктів бухгалтерського обліку і відповідне врегулювання питань методики ведення обліку в умовах інфляції та відображення інфляційних процесів у бухгалтерському обліку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бухгалтерський словник / [за ред. проф. Ф. Ф. Бутинця] / – Житомир: ПП „Рута”, 2001. – 224 с.

2. Велш Глен А. Основи фінансового обліку / А. Велш Глен, Г. Шорт Деніел: [пер. з англ. О. Мінін, О. Ткач]. – К.: Основи, 199. – 943 с.

3. Україна. Закон. “Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні” від 16.07.1999 № 996-XIV: [Електронний ресурс]. – Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://portal.rada.gov.ua>.

4. Каспина Р. Г. Финансовый учет в условиях инфляции: [учеб. пособие] / Р.Г. Каспина, А. С. Логинов. – М.: “Омега-Л”, 2007. – 204 с.

5. Коршикова Р. Фінансова звітність в іноземних валютах: вплив змін валютних курсів та інфляції / Р. Коршикова // Бухгалтерський облік і аудит. – 2000. – № 9. – С. 13-22.

6. Малюга Н. М. Наукові дослідження в бухгалтерському обліку; навч. посібник для студентів вищих навчальних закладів / Н. М. Малюга, Ф. Ф. Бутинець. [за ред. проф. Ф. Ф. Бутинця] – Житомир: ПП „Рута”, 2003. – 476 с.

7. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 “Загальні вимоги до фінансової звітності”, затверджено наказом Міністерства фінансів України від 31.03.99 р. № 87 [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=835-17>.

8. Рабошук А.В. Принципи, стандарти та професійне судження в бухгалтерському обліку: теоретико-методичний аспект: дис. ... канд. екон. наук: 08.06.04 / Рабошук А. В. – Ж., 2005. – 235 с.

9. Соколов Я.В. Принципы бухгалтерского учета / Я.В. Соколов // Бухгалтерский учет. – 1996. – № 2. – С. 18-23.

10. Теорія бухгалтерського обліку: [навчальний посібник ; за ред. проф. Б.І. Валуєва]. – Одеса: ОДЕУ, „Прин Майстер”, 2001. – 256 с.

11. Ярошук І. Вплив інфляції на фінансовий стан і фінансові результати підприємства: збірник тез IV Міжнародної науково-практичної конференції [“Теорія і практика економічного аналізу: сучасний стан, актуальні проблеми та перспективи розвитку”] (10-12 жовтня 2006) / Ярошук І. – Тернопіль, 2006. – С. 174-176.